

सक्षमता र एकीकृतताका दृष्टिले कक्षा एकको नेपाली भाषा पाठ्यक्रम (२०७६) को विश्लेषण

उपप्रा. डा. दिनेश घिमिरे
शिक्षाशास्त्र, केन्द्रीय विभाग, त्रि. वि. कीर्तिपुर ।
dinesghimire1@gmail.com

Article History

Received
15th March, 2022

Revised
8th May, 2022

Accepted
21st June, 2022

सार संक्षेप

प्रस्तुत लेख कक्षा एकको वर्तमान नेपाली भाषा पाठ्यक्रमलाई थिम (विषय क्षेत्र) र भाषिक सिपगत एकीकृतता (Integration) तथा सिपगत सक्षमता (Competency) का दृष्टिबाट अध्ययन गर्ने उद्देश्यले तयार पारिएको हो । यो लेख अनुसन्धानको वर्णनात्मक तरिका र पुस्तकालयीय अध्ययनमा आधारित रहेको छ । सिपगत र विषयगत एकीकृतताको सिद्धान्तमा आधारित रहेर सिपगत सक्षमतामा केन्द्रित रहेको यो पाठ्यक्रममा अन्य देशमा प्रयोगमा आइसकेका दृष्टिकोणलाई हाम्रा परिप्रेक्ष्यमा पनि प्रयोग हुन सक्ने अपेक्षा राखी प्रचलित पाठ्यक्रमलाई प्रतिस्थापन गर्ने गरी प्रस्तुत गरिएको देखिन्छ । थिमगत र भाषिक सिपगत एकीकृतताको दृष्टिले यो पाठ्यक्रम उदाहरणीय बनेको देखिन्छ । शैक्षिक सत्र २०७६/०७७ बाट लागु गरिएको यस पाठ्यक्रमको कार्यान्वयनमा भाषिक सिपका व्यावहारिक उपयोगमा चाहिँ कठिनाइ आइपर्न सक्ने सम्भावना विद्यमान देखिन्छ । पाठ्यक्रममा उल्लेख भएका तहगत सिकाइ सक्षमता, कक्षागत सिकाइ उपलब्धि, विषय वस्तुको क्षेत्र र क्रम आदिका बिचको तालमेलमा अझ परिमार्जनको आवश्यकता महसुस हुन्छ । पाठ्यक्रममा प्रयोग भएको शब्द भण्डारका कारण यसको भाषा तह अनुरूप बन्न सकेको देखिँदैन । शिक्षण सहजीकरण प्रक्रिया, मूल्याङ्कन प्रक्रिया आदिका दृष्टिले भने यो पाठ्यक्रम सबल रहेको निष्कर्षमा पुगिएको छ ।

विशिष्ट पद पदावली : सक्षमता, सिकाइ उपलब्धि, बहुवैषयिक, एकीकृतता, थिम ।

विषय प्रवेश

आधारभूत तह (कक्षा १-३) को पाठ्यक्रम (२०७६) (आतपा) नेपाल सरकार, पाठ्यक्रम विकास केन्द्र, भक्तपुरद्वारा राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप (२०७६) ले निर्धारित गरेका सिद्धान्त तथा संरचनामा आधारित भई तयार पारिएको देखिन्छ । यो पाठ्यक्रम प्राथमिक शिक्षा पाठ्यक्रम (२०६३) को पछिल्लो परिमार्जनका रूपमा देखापरेको छ । यसमा हाम्रो सेरोफेरो, गणित, नेपाली र अङ्ग्रेजी भाषा विषयलाई एकीकृत गरिएको हुँदा यो विषयगत एकीकृत ढाँचाको पाठ्यक्रम हो । यो लेखमा नेपाली विषय सम्बद्ध तहगत सिकाइ

सक्षमता, कक्षागत सिकाइ उपलब्धि, शिक्षण सहजीकरण विधि तथा प्रक्रिया, विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रक्रिया, पाठ्यक्रमको भाषा, पाठ्यक्रमका सबलता र दुर्बलता तथा निष्कर्ष जस्ता उपशीर्षकहरूमा केन्द्रित रहेर भाषिक सिप विकासका दृष्टिले कक्षा एकको नेपाली भाषा पाठ्यक्रमको विश्लेषण गरिएको छ ।

सम्बद्ध साहित्यको पुनरावलोकन

ब्राउन (सन् १९९५) र रिचर्ड्स (सन् २००१) ले भाषा पाठ्यक्रम निर्माण तथा विश्लेषणमा आवश्यकता विश्लेषण, लक्ष्य तथा उद्देश्य निर्माण, परीक्षण, शिक्षणीय सामग्री, शिक्षण सिकाइ प्रक्रिया, कार्यक्रम मूल्याङ्कन जस्ता पक्षहरूमा ख्याल गर्नुपर्ने धारणा प्रस्तुत गरेका छन् । नेसन र म्याकालिसर (सन् २०१०) ले उक्त धारणाका साथै पाठ्यक्रम विश्लेषणमा वातावरण विश्लेषणलाई पनि ध्यान दिनुपर्ने उल्लेख गरेका छन् । त्यस्तै पराजुली (सन् १९९९) का अनुसार प्राथमिक तहका तत्कालीन नेपाली भाषा पाठ्यक्रममा व्यावहारिक सिप सम्बद्ध कुराहरू अपेक्षित देखिन्छ । खनाल (२०६८) ले पाठ्यक्रमका दार्शनिक, मनोवैज्ञानिक र सामाजिक आधारहरूको चर्चा गर्नुका साथै यसको कार्यान्वयन सम्बन्धी चर्चा गरेका छन् । रञ्जित, अधिकारी र घिमिरे (२०७१) मा पाठ्यक्रम सिद्धान्तको परिचय, स्रोतहरू, पाठ्यक्रमका प्रकार, एकाइसौं शताब्दीका पाठ्यक्रमीय आवश्यकताबारे चर्चा गरिएको छ । अधिकारी (२०७६) मा कक्षा एकको वर्तमान नेपाली भाषा पाठ्यक्रममा वर्ण, मात्रा, अक्षर आदिलाई क्रमबद्ध रूपमा सिकाउने प्रचलित मान्यताबाट विमुख हुँदा प्रारम्भिक कक्षाका विद्यार्थीका लागि भन्ने बोझ बनेको तर्क अघि सारिएको पाइन्छ ।

पाठ्यक्रम विश्लेषण गर्दा विद्यार्थीका आवश्यकताको सम्बोधन, उद्देश्य, विषय वस्तु, शिक्षण सिकाइ र मूल्याङ्कन प्रक्रिया आदिको गहन चिन्तन मनन हुनुपर्दछ । प्राथमिक तहका नेपाली भाषा पाठ्यक्रमलाई अब बढी सिकाइ सक्षमता र व्यावहारिक दक्षतामा केन्द्रित गर्नु आवश्यक देखिन्छ । कक्षा १-३ को वर्तमान पाठ्यक्रमले सिकाइलाई सरल वा जटिल के कसरी प्रस्तुत गरेको छ भन्ने जिज्ञासाहरू मेटाउन यस अध्ययनमा सम्बद्ध साहित्यको पुनरावलोकनबाट सहयोग पुगेको छ ।

अध्ययन विधि तथा प्रक्रिया

प्रस्तुत अध्ययन खास गरी भाषिक तथ्यहरूमा आधारित रहेकाले यो गुणात्मक ढाँचा अनि वर्तमान पाठ्यक्रमको सैद्धान्तिक र प्रयोग प्रचलनको आलोकमा व्याख्या विश्लेषण गरी निष्कर्षमा पुगिएकाले यसलाई वर्णनात्मक विधिमा आधारित मानिएको छ । यसमा पुस्तकालयीय अध्ययन गरी तथ्य सङ्कलन गरिएको छ । उद्देश्यपरक नमुना छनोट विधिको अवलम्बन गरी शैक्षिक सत्र २०७७ बाट लागु भएको नयाँ पाठ्यक्रम छनोट गर्नका पछाडि अध्येताको उत्सुकताले नै बढी भूमिका खेलेको मान्न सकिन्छ । चालु शैक्षिक सत्रबाट कार्यान्वयनमा आएको पाठ्यक्रम भएकाले यसलाई उपभोक्ताको दृष्टिकोणमा आधारित नगरी पाठ्यक्रमका एकीकृतता र सक्षमता सम्बन्धी मान्यतामा सीमित गरिएको छ । यसमा प्रारम्भिक कक्षाको एकीकृत भाषा पाठ्यक्रममा हुनुपर्ने विशेषताहरूलाई मापदण्ड मानी सो आधारमा उक्त पाठ्यक्रममा रहेका भाषिक तथ्यहरू सङ्कलन गरिएको छ । यसरी प्राप्त तथ्यलाई भाषिक सिपगत सक्षमता र विषय वस्तु तथा सिपगत एकीकृतताका केन्द्रीयतामा रहेर विश्लेषण गरिएको छ ।

नतिजा तथा छलफल

यस उपशीर्षक अन्तर्गत विवेच्य पाठ्यक्रमका आधारभूत मान्यता, तहगत सिकाइ सक्षमता, कक्षागत सिकाइ उपलब्धि, शिक्षण सहजीकरण विधि तथा प्रक्रिया, विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रक्रिया, पाठ्यक्रमका सबलता र दुर्बलता उपशीर्षकहरूमा निम्नानुसार चर्चा गरी निष्कर्षमा पुग्ने प्रयास गरिएको छ :

आधारभूत मान्यता तथा एकीकृतताको विश्लेषण

यस पाठ्यक्रमको परिचय खण्डमा भाषालाई सिकाइको प्रमुख र आधारभूत पक्ष एवम् चिन्तनको आधार मान्दै नेपाली भाषा सरकारी कामकाज र शिक्षाको माध्यम भाषा भनी यसको आवश्यकता र महत्त्वलाई स्वीकार गरिएको छ । यसबाट अन्य विषय सिकाइका लागि समेत नेपाली भाषा शिक्षणको आवश्यकता महसुस गरिएको देखिन्छ ।

यस पाठ्यक्रममा भाषाका ग्रहण र अभिव्यक्ति सिपको विकासका लागि विविध विषयहरूलाई एकीकृत गरी भाषा शिक्षण गर्ने अवधारणा ल्याइएको छ । यसमा हरेक सिपलाई अन्य सबै सिपसँग एकीकृत गर्नुका साथै चार ओटै सिपलाई समेत एकीकृत गरी समावेश गरिएको छ । यस कुराको पुष्टि कक्षागत सिकाइ उपलब्धि र तहगत सक्षमता सम्बन्धी यसपछिका उपशीर्षकहरूबाट गरिएको छ ।

त्यस्तै डार्की र बर्न्स (सन् २००४) को मान्यताबाट हेर्दा प्रारम्भिक कक्षाको भाषा पाठ्यक्रममा घर परिवार, समाज, संस्कृति, वातावरण, दैनिक जनजीवन, सञ्चार, प्रविधि, जनावर, फलफुल, तरकारी, बानी व्यवहार, साहित्य, वर्ण आदि जस्ता थिम (विषय क्षेत्र) हरूलाई एकीकृत गरेर समावेश गरिएकाले थिमगत र सिपगत एकीकृतताको सिद्धान्त अनुसार पाठ्यक्रम सबल रहेको निचोडमा पुग्न सकिन्छ ।

यस पाठ्यक्रममा व्याकरण व्यवस्थालाई भाषा प्रयोगको आधारका रूपमा अङ्गीकार गर्दै यसको शिक्षणलाई कार्यमूलक बनाउनुपर्ने चाहना राखिएको छ । डार्की र बर्न्स (सन् २००४) ले उल्लेख गरे अनुसारको बहुवैषयिक पद्धति (Multidisciplinary Approach) मा आधारित देखिने यो पाठ्यक्रम कार्यकलाप र व्यवहार गरेर सिक्ने खालको अनि विद्यार्थी सक्रियतामा आधारित देखिन्छ । यसमा सोही अनुरूप शिक्षक विद्यार्थीको भूमिका तथा पाठ्यपुस्तकको समेत अपेक्षा गरिएकाले यसले सक्षमतामा आधारित पाठ्यक्रमको मर्म प्रस्तुत गरेको देखिन्छ । यसको कार्यान्वयनका लागि सोही अनुसारका पाठ्यपुस्तक र अन्य पाठ्य सामग्री तथा शिक्षण सिकाइ कार्यकलापहरूको निर्माण र कार्यान्वयन हुनु पनि उतिकै आवश्यक हुन्छ; जसका लागि व्यापक तयारी तथा विशेषज्ञताको खाँचो देखिन्छ । अर्को; प्रारम्भिक कक्षामा सुनाइ र बोलाइ सिपमा जोड दिनु पर्नेमा पाठ्यक्रमले पठन र बोध सिपमा जोड दिन खोज्नु चाहिँ यस कक्षाको भाषा सिकाइका दृष्टिले छनोट र स्तरणको सिद्धान्त अनुकूल भएन भन्ने प्रश्न उठाउन सकिन्छ ।

त्यस्तै यस खण्ड (आतपा, २०७६, पृ. १) मा समसामयिक विषय वस्तुहरू समावेश गरी व्यवहार कुशल सिपहरूलाई सिकाइ प्रक्रियामा एकीकृत गर्दै सिकाइलाई बालकेन्द्री, सान्दर्भिक र रुचिकर बनाउने साथै मूल्याङ्कनलाई सिकाइ सहजीकरण प्रक्रियाको अभिन्न अङ्गको रूपमा विकास गराउने औचित्य पुष्टि गरिएको छ । यसबाट व्यवहार कुशल सिप विकासको औचित्य साबित भए पनि भाषा सिकाइका सक्षमताहरूमा हुने क्षतिको पूर्तिमा कम ध्यान दिएको देखिन्छ ।

कक्षा १-३ को पाठ्यक्रम सर्वाङ्गीण बाल विकासको अवधारणालाई विचार गर्दै बाल केन्द्रित सिकाइ सिद्धान्तमा आधारित भएर तयार पारिएको देखिन्छ। साथै यसमा जीवनोपयोगी र व्यवहारकुशल सिप समेत एकीकृत गरिएको, सामाजिक, सांस्कृतिक तथा भाषिक लगायतका विविधता र स्थानीय आवश्यकतामा आधारित ढाँचा अबलम्बन जस्ता सैद्धान्तिक जगमा उभ्याइएको देखिन्छ (आतपा, २०७६, पृ. ३); तर यसले विविध भाषिक पृष्ठभूमिका बालबालिकाको दैनिक जीवनमा आइपर्ने भाषिक आवश्यकताका पक्षहरूलाई स्पष्ट रूपमा पहिचान गरेको देखिँदैन। यसले गर्दा प्रारम्भिक सिकाइ सक्षमता हासिल हुने र भाषिक आवश्यकता पूर्ति हुँदै जाने कुरामा आश्वस्त हुन सकिँदैन।

विषयगत पाठ्यक्रम (हरेक विषय अलग अलग सिकाउने) को विकल्पमा आएको यो बहुविषयगत ढाँचाको एकीकृत (विभिन्न विषयलाई अन्तरसम्बन्धित गराउने) पाठ्यक्रम वि.सं. २०५० मा नेपाली विषय र सामाजिक विषय एकीकृत गरी लागु भई केही वर्षपछि नै निरन्तरता दिन नसकिएको (आतपा, २०७६, पृ. ३) अनुभव यस सन्दर्भमा विचारणीय देखिन्छ; जुन कुरा यसको कार्यान्वयनको प्रभावकारितासँग जोडिएकाले सजगता अपनाउनु जरुरी देखिन्छ।

विश्वका विभिन्न देशको अभ्यास पुनरावलोकन गर्दा अधिकांश देशमा विषयगत पहिचानले मुख्य स्थान पाए पनि कतिपय देशले एकीकृत पाठ्यक्रम प्रयोग गरेको कुरा यसै पाठ्यक्रममा उल्लेख भएको (आतपा, २०७६, पृ. ३) तथ्यले पनि उजागर गरेको छ। अधिकारी (२०७६) का अनुसार नेपाल जस्तो बहुभाषिक देश त्यसमा पनि करिब सवासय भाषाहरूको साझा सम्पर्कको माध्यम रहेको नेपाली भाषालाई एकीकृत रूप दिँदा त्यसको महत्त्व ओभेलमा परी मुलुकको बहुभाषिक परिवेशलाई चाहिने सशक्त भाषाको आवश्यकता नजरअन्दाज हुने हो कि भन्ने भय सिर्जना भएको देखिन्छ। साथै यस तहमा यथेष्ट भाषिक सिप विकास गरी अन्य विषय शिक्षण सिकाइका लागि बलियो भाषिक आधार निर्माण गर्नुपर्ने कुरातर्फ पाठ्यक्रमको कम ध्यान पुगेको महसुस हुन्छ।

कक्षा एकका विद्यार्थी तथा शिक्षकहरूका लागि प्रस्तुत पाठ्यक्रमको भाषा कठिन शब्दभण्डारका कारण दुर्बोध्य बन्न सक्ने देखिन्छ। यसमा सङ्केतन, विसङ्केतन, सचेतीकरण जस्ता थुप्रै पारिभाषिक तथा हालै चल्तीमा ल्याइएका शब्दहरू प्रयोग भएका छन्। पाठ्यक्रममा तिनको सान्दर्भिक अर्थ पहिचान गर्न कठिन छ। यसमा ध्वनि सचेतीकरण अन्तर्गत 'स्वर तथा व्यञ्जन वर्णगत वर्णको ध्वनि' भन्ने पदावली रहेको छ। यसमा वर्णगत वर्णको ध्वनि के हो भन्ने प्रस्ट हुन सकेको छैन। पाठ्यक्रम सिकाइको पूर्ण दस्तावेज भएकाले यो आफैमा प्रस्ट हुनु पर्नेमा सो हुन सकेको देखिँदैन।

तहगत सिकाइ सक्षमताको विश्लेषण : प्रस्तुत पाठ्यक्रममा तहगत सिकाइ सक्षमतामा सुनाइ, बोलाइ, लेखाइ सम्बद्ध कुराकानी, संवाद, छलफल, प्रश्नोत्तर आदिका क्रममा दोहोरो सञ्चार अनि श्रव्य, दृश्य र श्रव्यदृश्य सामग्रीको बोध सहितको भाषिक कार्य गरी दुई ओटा सक्षमताहरू रहेका छन्।

बोलाइ र लेखाइ सक्षमतामा वर्ण, मात्रा, शब्दको सङ्केतन, विसङ्केतन गरी शुद्ध बोलाइ र लेखाइ तथा मौखिक, लिखित अभिव्यक्तिमा सिर्जनात्मक तथा समालोचनात्मक शिल्पको प्रयोग गरी दुईओटा सक्षमतामा जोड दिइएको छ। बोलाइ, पढाइ, लेखाइ सिप सम्बद्ध सक्षमतामा प्रवाहपूर्ण पठन, उपयुक्त बोध र अभिव्यक्ति दिने खालको एउटा सिकाइ सक्षमता उल्लेख भएको छ। पढाइ सिप सम्बद्ध सक्षमताभित्र

शब्दमा प्रयुक्त ध्वनि र वर्णको शुद्ध उच्चारण गर्ने खालको एउटा सिकाइ सक्षमता निर्धारण गरिएको देखिन्छ। त्यस्तै सुनाइ, बोलाइ, पढाइ र लेखाइ गरी चारओटै सिप सम्बद्ध सिकाइ सक्षमतामा चित्र, घटना, परिवेश र पाठगत सन्दर्भका आधारमा विषय वस्तुको बोध र अभिव्यक्ति दिने खालको एउटा सिकाइ सक्षमता ताकिएको पाइन्छ। यसलाई तलको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ :

सिप विकास	सुनाइ, बोलाइ, लेखाइ	बोलाइ, लेखाइ	बोलाइ, पढाइ, लेखाइ	पढाइ सुनाइ, बोलाइ, पढाइ, लेखाइ	जम्मा
सिकाइ उपलब्धि	२	२	१	१	७

माथि दर्साइएभैं आधारभूत तह (कक्षा १-३) को नेपाली विषयको वर्तमान पाठ्यक्रममा जम्मा सातओटा तहगत सिकाइ उपलब्धिहरू उल्लेख गरिएका छन्। यस्ता सिकाइ उपलब्धिहरू कुराकानी, संवाद, छलफल र प्रश्नोत्तर साथै विभिन्न श्रव्य, दृश्य तथा श्रव्यदृश्य सामग्रीको बोधसँग सम्बन्धित सक्षमताहरू यस तहका विद्यार्थीहरूका लागि स्वाभाविक देखिए पनि वर्ण, मात्रा र शब्दको सङ्केतन र विसङ्केतन गरी शुद्ध बोलाइ र लेखाइ तथा मौखिक र लिखित अभिव्यक्तिमा सिर्जनात्मक तथा समालोचनात्मक शिल्पको प्रयोग गर्ने क्षमताको अपेक्षा यस तहका लागि व्यावहारिक देखिँदैनन्। त्यस्तै प्रवाहपूर्ण पठन, उपयुक्त बोध र अभिव्यक्ति दिन सक्ने र शब्दमा प्रयुक्त ध्वनि र वर्णको शुद्ध उच्चारण गर्ने क्षमता पनि कक्षा तिनसम्मका तह अनुकूल मान्न केही हतार नै हुने देखिन्छ। त्यस्तै चित्र, घटना, परिवेश र पाठगत सन्दर्भका आधारमा विषय वस्तुको बोध र अभिव्यक्ति दिने सिकाइ सक्षमतालाई पनि कुन कुन खालका बोध र अभिव्यक्ति भन्ने उल्लेख गरिएको भए अझ वस्तुगत हुने देखिन्छ। सिकाइ उपलब्धिमा सिपगत संलग्नताका दृष्टिले हेर्दा सुनाइ सिपका ३ ओटा, बोलाइ सिपका ६ ओटा, पढाइ सिपका ३ ओटा र लेखाइ सिपका ६ ओटा सिकाइ उपलब्धिमा संलग्नता देखिन्छ। यसमा बोलाइ र लेखाइ जस्ता अभिव्यक्तिमा जोड दिइएको देखिन्छ। यस तहमा बोलाइ सिपको विकासमा जोड दिनु उपयुक्त भए पनि लेखाइलाई समेत सुनाइका तुलनामा अत्यधिक महत्त्व दिनु भने उपयुक्त देखिँदैन।

कक्षागत सिकाइ उपलब्धिको विश्लेषण : कक्षा एकको नेपाली पाठ्यक्रममा भाषिक सिप सम्बद्ध १६ ओटा सिकाइ उपलब्धिहरू निर्धारण गरिएका छन्। यीमध्ये सुनाइ र बोलाइ सम्बद्ध उपलब्धिहरूमा कुराकानी, संवाद, छलफल र प्रश्नोत्तरका क्रममा उपयुक्त भाषाको प्रयोग गर्न तथा विसङ्केतक शब्दका सुरु र अन्त्यका ध्वनि पहिचान र उच्चारण गर्ने खालका सिकाइ उपलब्धिहरू रहेका छन्। त्यस्तै सुनाइ, बोलाइ र पढाइ सिपको एकीकृत विकास गराउने खालका उपलब्धिहरूमा स्वर वर्ण पहिचान गरी उच्चारण गर्न, व्यञ्जन वर्ण पहिचान गरी उच्चारण र तिनको विभेदीकरण गर्ने सिकाइ उपलब्धिहरू रहेका छन्। सुनाइ, बोलाइ र लेखाइ सिप सम्बद्धमा हर्ष, चिन्ता, घृणा, आश्चर्य, उत्सुकता जस्ता संवेगात्मक अभिव्यक्ति बुझेर प्रतिक्रिया व्यक्त गर्न सक्षम बनाउने खालको एउटा सिकाइ उपलब्धि रहेको देखिन्छ। त्यस्तै बोलाइ, लेखाइ सम्बद्ध क्रियाका काल, पद सङ्गति र चिह्नको सचेतता सहित मौखिक तथा लिखित अभिव्यक्ति दिन, विभिन्न शीर्षक, चित्र, परिवेश र सन्दर्भका आधारमा छलफल र प्रश्नोत्तर गर्ने खालका सिकाइ उपलब्धिहरू रहेका छन्। पढाइ, बोलाइ सम्बन्धी उपलब्धिमा शब्दमा प्रयोग भएका संयुक्त व्यञ्जन वर्ण पहिचान र उच्चारण गर्न सक्षम बनाउने खालको एउटा सिकाइ उपलब्धि रहेको छ। बोलाइ, पढाइ, लेखाइका सिप सम्बद्धमा शब्द अनुसारका चित्र र चित्र अनुसारका शब्द पहिचान गरी प्रश्नोत्तर गर्न तथा पाठ्य सामग्री पढेर

नयाँ शब्द पहिचान, अर्थबोध र प्रयोग गर्ने खालका सिकाइ उपलब्धिहरू रहेका छन् । पढाइ सिप सम्बद्ध दैनिक प्रयोगमा आउने शब्द, लब्ध शब्द, शीर्ष शब्द तथा विसङ्केतक शब्द पढ्न सक्षम बनाउने खालका सिकाइ उपलब्धि रहेका छन् । पढाइ, लेखाइका लागि पढेका वर्ण तथा मात्राको सङ्केतन र विसङ्केतन गरी लेखन ढाँचाको अनुकरण गर्ने खालको एउटा सिकाइ उपलब्धि रहेको छ । त्यस्तै लेखाइ सिप सम्बद्ध सङ्केतक जोडी विभिन्न आकृति र चित्र निर्माण गर्न र शब्दमा अक्षर छुट्याउन, जोड्न, थप्न, हटाउन र परिवर्तन गर्न गरी दुई ओटा सिकाइ उपलब्धिहरू रहेका छन् । पाठ्यक्रममा सुनाइ, बोलाइ, पढाइ, लेखाइ सम्बद्ध पाठगत परिवेश, पात्र र सन्दर्भको पहिचान, छलफल, प्रश्नोत्तर एवम् तुलना गर्ने खालका सिकाइ उपलब्धिहरू रहेका छन् ।

उक्त कक्षागत सिकाइ उपलब्धिहरूमा भाषिक सिपलाई एकीकृत गरी शिक्षण गर्ने मान्यता रहनु यस पाठ्यक्रमको सबलता मान्न सकिन्छ; तथापि यसमा उल्लेख भएका उपलब्धिहरू कक्षा एकका विद्यार्थीहरूमा हासिल हुने कुरामा सन्देह देखिन्छ । पाठ्यक्रममा उल्लेख गरिएका उपलब्धिको सिपगत एकीकृत स्वरूपलाई तलको तालिकाबाट अभि प्रस्ट पार्न खोजिएको छ :

सिप	सुनाइ,	सुनाइ,	सुनाइ,	सुनाइ,	बोलाइ,	बोलाइ,	बोलाइ,	पढाइ	पढाइ,	लेखाइ	सुनाइ,	जम्मा
विकास	बोलाइ	पढाइ	बोलाइ,	बोलाइ,	लेखाइ	पढाइ	पढाइ,		लेखाइ		बोलाइ,	
			पढाइ	लेखाइ			लेखाइ				पढाइ,	लेखाइ
सिकाइ	२	१	२	१	२	१	२	१	१	२	१	१६
उपलब्धि												

यस तालिकालाई आधार मान्दा यस पाठ्यक्रममा प्रायः भाषाका चारओटै सिपलाई एकीकृत रूपमा सिकाउन खोजिएको देखिन्छ । यो भिगोत्सी (सन् १९७८) मा उल्लेख भए अनुसारका अन्तरक्रियात्मक अन्तरसम्बन्ध, एकीकृत र सिकाइ अनुभवमा आधारित सिद्धान्तहरूसँग मेल खाने खालको देखिन्छ । यसमा भाषाका खास गरी सुनाइ र बोलाइ सिपलाई पढाइ र लेखाइ सिपमा समेत एकीकृत गराउन खोजिएको छ । त्यस्तै उक्त सिपहरूलाई एकअर्कामा अन्तर सम्बन्धित गर्दै तिनलाई विद्यार्थीका सिकाइ अनुभवमा आधारित रहेर अगाडि बढाइएको हुनाले भिगोत्सीको मान्यताका दृष्टिले पनि उपयुक्त देखिन्छ । तथापि यसमा पढाइ र लेखाइ सिपका सिकाइ उपलब्धि समेत रहँदा उपर्युक्त मौखिक सिपले कम प्राथमिकता पाउने हुन् कि भन्ने भय सिर्जना भएको छ । यस तहमा सुनाइ र बोलाइ सिपकै केन्द्रीयतामा भाषा शिक्षण केन्द्रित हुनु बढी नै वाञ्छनीय देखिन्छ । सिकाइ उपलब्धिमा समग्र सिपगत वितरणलाई दृष्टिगत गर्दा यसमा सुनाइ सिपका ७ ओटा, बोलाइ सिपका ११ ओटा, पढाइ सिपका ९ ओटा र लेखाइ सिपका ९ ओटा सिकाइ उपलब्धि रहनुले सुनाइ र बोलाइ तथा पढाइ र लेखाइलाई समान महत्त्व दिइएको देखिन्छ । त्यसैले पनि यस्तो वितरण सबैभन्दा बढी सुनाइ र बोलाइ अनि क्रमिक रूपमा मात्र पढाइ र लेखाइ सम्बद्ध गरिनु उपयुक्त हुने देखिन्छ ।

शिक्षण सहजीकरण विधि तथा प्रक्रिया : प्रस्तुत पाठ्यक्रममा अपेक्षित सक्षमता र सिकाइ उपलब्धि हासिल हुने गरी शिक्षक, विद्यार्थी र विषय वस्तुबिच सक्रिय सहभागिता गराउने प्रक्रियालाई सिकाइ सहजीकरण मानिएको छ । सहजीकरण प्रक्रिया विद्यार्थी केन्द्रित, सान्दर्भिक, सिकाइका निमित्त सहयोगी र उत्प्रेरित गर्ने

खालको हुनु पर्ने मान्यता यसले राखेको देखिन्छ। त्यस्तै सिकाइ प्रक्रिया जीवनोपयोगी सिप हासिल गर्न सकिने खालको हुनु पर्ने दृष्टिकोण यसमा पाइन्छ।

प्रस्तुत पाठ्यक्रममा बालबालिकाका विविधतालाई मध्यनजर गर्दै अवलोकन, प्रदर्शन, समूह कार्य, परियोजना कार्य, छलफल जस्ता विधिहरूबाट बालबालिकाको सर्वाङ्गीण विकासमा जोड दिन खोजिएको देखिन्छ। यस्ता शिक्षणीय दृष्टिकोणहरूका आधारमा यस पाठ्यक्रमको शिक्षण सहजीकरण विधि तथा प्रक्रिया सबल र प्रभावकारी रहेको देखिन्छ।

त्यस्तै कथाकथन, आगमन विधि, भूमिका निर्वाह/अभिनय, निर्माणात्मक र सहयोगात्मक कक्षा सिकाइ, परियोजना कार्य, छलफल, प्रश्नोत्तर, अन्वेषण, अनुसन्धान तथा खोज, प्रविधियुक्त कक्षा, सिर्जनात्मक कार्य, समस्या समाधान, खेल, प्रयोगात्मक, भ्रमण, प्रदर्शन, स्वाध्ययन, अन्तरक्रिया, उदाहरण प्रयोग, श्रव्यवाच्य सिकाइ जस्ता कार्यकलापमुखी विधि तथा सहजीकरण प्रक्रिया अवलम्बन गर्न खोजिएकाले पनि यसको शिक्षणीय पक्ष सबल देखिन्छ। यसको सफल कार्यान्वयनका लागि पाठ्य पुस्तक निर्माण र कक्षा शिक्षणमा उत्तिकै ध्यान पुऱ्याउनु आवश्यक देखिन्छ।

विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रक्रिया : यस पाठ्यक्रमले मूल्याङ्कनलाई सिकाइ प्रक्रियाकै अङ्गका रूपमा लिएको देखिन्छ। यसले विद्यार्थीको कार्यसञ्चयीका (Portfolio) राख्ने र त्यसलाई अद्यावधिक बनाउनु पर्नेमा जोड दिएको छ। यसमा आवधिक प्रकृतिका निरन्तर सुधारात्मक उद्देश्यले सञ्चालन गरिने निर्माणात्मक मूल्याङ्कनलाई विद्यार्थी मूल्याङ्कनको आधार मानेको देखिन्छ। यसमा मूल्याङ्कनका साधनका रूपमा कक्षा सहभागिता, लिखित तथा मौखिक कार्य, परियोजना तथा प्रयोगात्मक कार्य, अवलोकन, विद्यार्थी कार्यको प्रदर्शन, घटनावृत्त अभिलेख, छोटा परीक्षा, स्व र सहपाठी मूल्याङ्कन, अभिभावकको प्रतिक्रियालाई लिएको देखिन्छ। त्यस्तै अपाङ्गता वा विशेष क्षमता भएकाहरूलाई मूल्याङ्कनमा सहज हुने खालका अन्य थप तरिकाहरू अपनाउन सकिने कुरा समेत उल्लेख गरेको छ। यस आधारमा हेर्दा प्रस्तुत पाठ्यक्रमको मूल्याङ्कन प्रक्रिया उपयुक्त र बहुकोणीय रहेको देखिन्छ। यो समसामयिक, स्वसिकाइ प्रेरित तथा विद्यार्थीमैत्री समेत देखापर्छ।

पाठ्यक्रमका सबलता र दुर्बलता

भाषा शिक्षणका दृष्टिले आधारभूत तह (कक्षा १-३) को नेपाली भाषा पाठ्यक्रम (२०७६) को सबभन्दा सबल पक्ष भाषिक सिपहरूको एकीकृत सिकाइमा जोड दिनु रहेको देखिन्छ। त्यस्तै यसमा विभिन्न विषयहरूलाई एकीकृत गरी प्रस्तुत गरिनु रहेको छ। यस आधारमा यो पाठ्यक्रम सिपगत र विषयगत दुबै रूपमा एकीकृत बनेको देखिन्छ। वर्तमान सन्दर्भमा तल्ला कक्षाका लागि यो पाठ्यक्रम प्रभावकारी बन्न सक्ने देखिन्छ। यसमा जिम्मेवारी एवम् प्रतिबद्धता विकास, स्वव्यवस्थापन, आत्मबल/स्वाभिमानको विकास, इमान्दारीता/स्वअनुसासन, समय व्यवस्थापन, स्वतन्त्र सिकाइ र अनुशासन जस्ता वैयक्तिक र जीवनोपयोगी सिपहरूका साथै एकअर्कामा प्रभावकारी रूपमा सञ्चार समन्वय, सहयोग र सद्भाव तथा असल सम्बन्ध कायम आदि अन्तर वैयक्तिक सिपहरूको विकास गर्ने लक्ष्य लिइएको छ, जुन समसामयिक र समय सान्दर्भिक देखिन्छ।

त्यस्तै पाठ्यक्रममा सुभाइएको शिक्षण प्रक्रिया सबल देखिन्छ। यसमा अनुभवमा आधारित सिकाइ, सहभागितामूलक विद्यार्थी केन्द्रित शिक्षणीय पद्धतिहरू रहेका छन्। सो अनुरूपका पाठ्य सामग्रीहरूको निर्माण गर्ने जस्ता पक्षलाई जोड दिइएको छ।

भोरिज (सन् २००४) र अधिकारी (२०७६) ले सङ्केत गरे अनुसारका बहुभाषिक सन्दर्भमा सिपगत सक्षमता सम्बन्धी समस्या, पाठ्य सामग्री निर्माण र तिनको उपयोग सम्बन्धी समस्या, शिक्षण पद्धति सम्बन्धी समस्या, एकीकृत अवधारणा र विद्यार्थीका सक्षमताबारेका व्यावहारिक उपयोगका समस्या आदिले यस पाठ्यक्रम कार्यान्वयनमा चुनौतीहरू भने खडा गरेको देखिन्छ ।

पाठ्यक्रममा भाषा सिकाइका प्रारम्भिक तरिकाहरू ख्याल गर्न सकेको देखिँदैन । त्यस्तै यसमा तहगत र कक्षागत उद्देश्यहरूमा सुस्पष्टता र व्यावहारिकताको अभाव देखिन्छ । कक्षा एकको विद्यार्थीमा कुराकानी, संवाद, छलफल, प्रश्नोत्तर; संवेगात्मक अभिव्यक्ति बुझेर अभिव्यक्ति दिन; पाठ्य सामग्री पढेर अर्थबोध र प्रयोग गर्न, क्रियाका काल, पदसङ्गति र चिह्नको सचेतता सहित मौखिक तथा लिखित अभिव्यक्ति दिन जस्ता सिकाइ सक्षमताहरू हासिल हुन सम्भव छ त ? भन्ने प्रश्न उठेको छ । यस कक्षामा त ध्वनिहरूको नक्कल र अनुकरण उच्चारण, स्वर र व्यञ्जन वर्णहरूको चिनारी र तिनको पठन; उचित तबरले वर्ण, अक्षर तथा शब्दहरूको अनुलेखन, लयात्मक शब्दहरूको उच्चारण जस्ता सक्षमताहरू उल्लेख हुनु आवश्यक देखिन्छ । यसरी हेर्दा पाठ्यक्रम निर्माताहरू सम्बन्धित कक्षाका विद्यार्थी र वास्तविक शिक्षणको वस्तुस्थितिबाट टाढिएको महसुस हुन्छ ।

निष्कर्ष

यो पाठ्यक्रम भाषा सिकाइ सक्षमतामा आधारित रहेको छ । यसमा भाषिक सिप र थिम (विषय क्षेत्र) हरूको एकीकृत सिकाइमा यसले पर्याप्त जोड दिइएको पाइन्छ; तापनि यसमा उल्लेख भएका सिकाइ उपलब्धिहरू व्यावहारिक रूपमा उपयोग गर्न र विद्यार्थीमा हासिल गराउन कठिन हुने देखिन्छ । यसका उद्देश्य तथा विषय वस्तुहरू तिनमा प्रयुक्त जटिल शब्द भण्डारका कारण दुर्बोध्य बनेका देखिन्छन् । यसमा तहगत सक्षमताका आधारमा कक्षा एकको कक्षागत सिकाइ सक्षमता तथा विषय वस्तुका बिचमा विशिष्ट क्रम र अन्तरसम्बन्धको पनि अभाव देखिन्छ ।

यो पाठ्यक्रममा उल्लेख भएका वैयक्तिक र अन्तरवैयक्तिक सिपहरू खास गरी विषयगत ज्ञानसँग बढी सम्बन्धित देखिन्छन् । तिनले भाषिक सिपमा जोड दिएका छैनन्, तसर्थ प्रारम्भिक कक्षामा भाषाका ग्रहण र अभिव्यक्ति सिपमा जोड दिनु पर्ने देखिन्छ । साथै बहुभाषिक पृष्ठभूमिबाट आएका विभिन्न मातृभाषी विद्यार्थीहरूलाई एकसाथ नेपाली भाषा सिकाउनु पर्ने हाम्रा विद्यालयहरूमा अझ भाषिक सक्षमतालाई भन्दा विषयगत एकीकृत स्वरूपमा तयार पारिएको यस पाठ्यक्रमबाट भाषिक दक्षतामा असर पर्ने हो कि भन्ने सन्देह जागृत भएको छ । एकीकृत पाठ्यक्रमको कमजोरीका रूपमा रहेको विषय वस्तु प्रधान सिकाइबाट भाषा सिकाइका सिद्धान्त र क्रम तथा मनोवैज्ञानिक सिकाइ प्रक्रिया सम्बद्ध कमजोरीहरू यस पाठ्यक्रममा रहेकाले भाषा सिकाइमा त्यसको प्रभाव पर्ने प्रायः निश्चित छ ।

त्यस्तै पाठ्यक्रमका कक्षागत सक्षमतामा रहेको व्याकरणिक पक्षहरूलाई तहगत सक्षमतामा स्पष्ट रूपमा उल्लेख हुन सकेको देखिँदैन । पाठ्यक्रममा प्रयोग भएका अनुदित शब्द तथा पदावलीहरूले गर्दा प्रयोग कर्तालाई यो जटिल बन्न गएको भान परी त्यसको असर कार्यान्वयनमा पनि पर्ला कि भन्ने भय पनि देखिन्छ ।

सन्दर्भ सामग्री सूची

- अधिकारी, हेमाङ्ग राज (२०७६ फागुन १७), विद्यार्थीलाई भन् बोझ, *कान्तिपुर दैनिक* : कोशेली, काठमाडौं ।
- खनाल, श्रीप्रसाद (२०६८), *पाठ्यक्रम सिद्धान्त*, (तेस्रो संस्क.), काठमाडौं : जुपिटर पब्लिसर्स एन्ड डिस्ट्रिब्युटर्स ।
- पाठ्यक्रम विकास केन्द्र (२०७६), *आधारभूत तह (कक्षा १-३) को पाठ्यक्रम*, भक्तपुर : नेपाल सरकार, पाठ्यक्रम विकास केन्द्र ।
- ब्राउन/Brown, J. D. (1995). *The elements of language curriculum: A systematic approach to programme development*. USA: Heinle & Heinle publisher.
- डार्की/Darkey, S. M. & Burns, R. C. (2004). *Meeting standards through integrated curriculum*. www.ased.org.
- नेसन/Nation, I.S.P., & Macalister, J. (2010). *Language curriculum design*. London: Routledge.
- पराजुली/Parajuli, T. R. (1999). *Relevance of primary curriculum in Nepal*. (Unpublished doctoral dissertation). Faculty of Education. Banaras Hindu University, Baranasi.
- रञ्जित/Ranjit, K. R., Adhikari, T. N., & Ghimire, J. (2071 B.S.). *Curriculum theory*. Dean's Office. Faculty of Education. Tribhuvan University, Kirtipur.
- रिचर्ड्स/Richards, J.C. (2001). *Curriculum development in language teaching*. Cambridge University press.
- रोड्रिगुज/Rodrigues, E.N. (2015). *Curriculum design and language learning: An analysis of English textbooks in Brazil*. (Unpublished doctoral dissertation). Andrews University, Brazil.
- उर/Ur, P. (2013). Language teaching methods revised. *ELT Journal*, 67(4), 468-474, <https://eltj.oxfordjournals.org>.
- भोरिज/Voorhees, R. A. (2001). Competency based learning models: A necessary future. *New Directions for Institutional Research*. No. 110.
- भिगोत्स्की/Vygotsky, L. S. (1978). *Mind in society: The development of higher psychological processes*. Cambridge, MA: Harvard University Press.